

SKRIVNOST.

NARTE VELIKONJA.

I.

Od hipa do hipa se je veter zaganjal v visoke topole. V treh premih vrstah so se gnali proti širokemu dvorišču. Onstran dvorišča je stala dolga hiša. Okna so gorela, kakor da se pelje preko ravni parnik in da so topoli le razvihrane grive valov, ki se kuštrajo ob njem.

Trgovec Blahna je gostil veliko družbo. Gostje so sedeli za dolgo mizo ter bili od pijače že zelo razgreti, povrh tega pa se je bila razvnela še viharna besedna bitka med mladim sodnikom Češnovarjem in učiteljem Malgajem. Stara gospa, mati gostiteljeva, je bila namreč omenila, da jo je strah, ker ljudje govore, da se vrača rajni kovač Jereb, ki se je bil vrgel pred tednom čez most.

»In ta predrznež je meni še prej v pisarni pokazal jezik!« se je bil razjezil s hripavim glasom v pogovor suhi davkar Mrvar.

»Hahaha!« se je bil zakrohotal učitelj Malgaj, da so se preplašeno ozrli gostje v staro gospo. Stara gospa se je bila vzpela kakor otrok, ki ga nekje zasačijo; z obupnoprosečim pogledom je preletela celo vrsto gostov, in kakor da si je oddahnila, se je njeno oko ustavilo na sodniku Češnovarju.

Mladi sodnik je z odločno resnostjo dokazoval, da taka stvar ni smešna.

»Kaj pa naj bo?« se je oglasil vmes učitelj Malgaj. »Škoda Vaše univerze!«

»Ta stvar, gospod moj, ni nič smešna. Morda so take prikazni res le prevara, izrodki domišljije, samo videz, privid, toda tega ne morete reči, da se oni laže, ki trdi, da jih vidi.«

»Ali nisem rekla? Ali nisem rekla?« je hvaležno kimala starka ter upirala svoje oko nekam v daljavo. »Lahko vam potrka kar na okno. Kaj neda vam lahko potrka kar na okno?«

»Lahko se zdi, da potrka kar na okno!« je dejal sodnik, »toda, gospod učitelj, stvar je še bolj zamotana in skrivnostna, ako ne tajiš duše. Kaj vse pomeni četrta dimenzija. Kdo ve, kaj pomeni ta tajni izraz, ki mora našo dušo napolniti z grozo.

Jaz mislim, da to skrivnostno znamenje razume človek le v hipu nenaravne smrti. Kako naj to obrazložim? Vzemite sveto pismo in videli boste, da pozna četrto dimenzijo.

»Haha!« se je spet zasmejal učitelj Malgaj. »Še v samostan me pošljite; sami ste najbrž bili!«

Sodniku se je potemnil obraz; videlo se mu je, da ga je beseda zagrabila. Že je lovil pikro zbadljivo ter skrčil roke, kakor da hoče planiti preko mize, ko ga je prehitel z besedo gostitelj.

»Dovolite, gospoda! Nocoj nismo prišli reševati duš. In ne bomo se sprli zaradi takele stvari. Če se Jereb vrača, naj se vrača: meni ni nikoli nič slabega storil. Komu je kaj slabega storil! No, da,« videč davkarja, »no, da, ali je to, da Vam je pokazal jezik, preden je šel v smrt, kaj v primeri s smrtjo? Zato pravim, naj se vrača, če mu drago. Če se pa ne vrača, se pa ne vrača. Voza ne bo nikomur prevrgel, kakor ga je živ; zdaj je duh. Saj je zgolj duh, telesa pa ne, pravi katekizem.«

»Prav, prav! Telesa pa ne,« je prikimal z visokim glasom davkar.

Stara gospa je bila vsa razburjena; v čudnem strahu je od časa do časa grabila za roko učiteljice Ilonke, ki je sedela ob njej. Tudi nje se je pollašal strah in podrtavala je po vsem telesu. Vsaka sodnikova beseda jo je vznemirjala. Videlo se ji je, da jo Malgajevo vedenje boli. Čudno zazrta je strmela vanj in kakor da jo on hoče nalašč žaliti, je ponovil za davkarjem:

»Telesa pa ne! Kaj pa jezik, Mrvar?«

»Gospod učitelj, ne tako!« se je stresla gospa. »To so skrivnosti, o, to so prevelike skrivnosti, da bi se smeli norčevati iz njih. Gospodična Ilonka jih vsaj občuti, jaz vidim, da jih ume s srcem, s srcem. O, kako naj drugače ženska razume, če ne s srcem?«

»Glej, mama,« se je spet vmešal sin gostitelj. »To so pretežke skrivnosti. Pustimo jih! Gospoda, mislim, da mladi svet že težko čaka na valček. Kaj mladi svet brigajo duhovi!«

Kakor da se je družba rešila strašne more. Vstali so. Iz salona so se slišali prvi zvoki; suha gospodična Pavliček je že lovila s prsti po tipkah.

Stara gospa pa je držala učiteljico Ilonko za roko: »Gospodična, povejte, ali se Vam je že zdelo kdaj, da umirate. Da tako ležite in umirate? O, pogledjte preko ravni,« jo je vlekla k oknu. »Tak večer, v vetru in mesečini pa Vam potrka na okno smrt in pravi: »Čez tri leta!« Trikrat potrka, prisloni obraz k šipi, da še vidite odtiske nosa, ter pravi: »Čez tri leta!« je vzkliknila vsa iz sebe. »In ko planete k oknu, se gibljejo samo topoli pred Vami. Ali je duša ali je ni? Če je duša, pravi sodnik, potem se lahko vrača!« Stara gospa je tiščala deklico za roko, ki je sama trepetala v čudni bolesti.

»Povejte meni, ali se Vam je že zdelo, da umirate!«

»Žel!« je s strašno muko dahnilo dekle ter se naslonilo na šipo.

II.

Da sta si sodnik in učitelj tako ugovarjala, ni bilo krivo toliko različno naziranje o duhovnem svetu, tudi ne kovač Jereb; onadva bi se bila sprla ta večer ob vsaki najmanjši priliki. Bila sta si tekmeča za ljubezen gostiteljeve hčerke. Ljudje so celo govorili, da vidi Pavla rajši učitelja, ki je bil stasit fant, nego sodnika, ki je meril komaj poldrugi meter.

Učitelj Malgaj bi bil rad govoril s Pavlo. Med plesom je bil zapazil, da je odšla v jedilnico. Našel jo je pred veliko kredenco, ko se je spenjala po posodo.

»Ali pomagam?«

»Hvala lepa, bom že sama!« je odvrnila rezko.

»Gospodična Pavla, kako ste osorni,« se je nasmehnil. »In jaz Vas iščem že ves večer!«

»Saj nisem šivanka!«

»Ne, Vi ne razumete. Prosim, poslušajte kratek hip!«

»Prosim!«

»Gospodična Pavla, jaz ne prenesem več te negotovosti. Smešen se zdim v svoji ulogi!« je šepetal v strastni razgretosti. Težka sapa po vinu ji je puhnila v obraz.

»Gospodična, prosim jasnega odgovora. Mene ta negotovost umori. Prosim, gospodična, povejte, ali imam kaj upanja. Ali smem imeti kaj upanja?«

»Kdo Vam brani?«

»Gospodična! In prej niste bili takšni. Zadnji čas sem videl, da niste ravnodušni napram meni. Toda zdaj pa nenadoma...«

»Da, zdaj pa nenadoma!«

»Gospodična, mene vse to umori! Jaz se umorim!«

»Revolver je na papanovi mizi!« je dejala glasno ter se mu iztrgala iz objema. Vsa se je stresla v ogorčenju in studu, ki jo je obšel. »Na papanovi mizi! Ne maram Vas radi duhov in radi duše ne maram!« je stisnila skozi zobe. »Vi ste surov človek! Nalašč ste žalili babico, mene in Ilonko. Da, videla sem; Ilonko ste zasmehovali. Nocoj Ilonko, pozneje bi pa mene! Da ne pozabite: na papanovi mizi! Vi strahopetec!«

In odhitela je naglo v salon.

Malgaj je nekaj hipov strmел za njo.

»Koza neumna!« je zamahnil z roko.

»Zdaj naj še duhove preganjam! Toda smola pa je le, fant, če pogoriš, ko si že imel ptiča v žepu! In streljal se tudi ne bom!«

Strašna jeza ga je grabila; njegova samoljubnost je bila kruto žaljena. Saj so mu tovariši že čestitali. »Mladi Blahna« je bil na dnevnem redu. Popravil si je kravato ter hotel oditi k družbi.

Kot senca se je izvilo iz teme na hodniku. Pred njim je stala učiteljica Ilonka vsa blede in prepadena. Zdelo se je, da bo vsak hip omahnila na tla.

»To si se upal, to si se upal!« je zašepetala pritajeno in očitajoče ter dvignila rok kvišku. »To si se upal ti?!«

»O, duhovi! Ali nisi v salonu?«

»Ne,« je ihtelo odvrnilo dekle. »Ne morem! Poiskala sem te! Ostani tu, eno samo besedo! Ne opravičuj se, videla in slišala sem vse!«

»Če si vse videla in slišala, potem ni treba nobene besede!«

»Da, odbila te je!«

»Čemu me zalezuješ! Zaradi one neumnosti. Radi ene same neumnosti! Ali sem kaj obljubil? Jaz sem sit te stvari! Pusti me na miru, pravim! Toda tvoja pamet je manjša od kokošje! Zapomni si: če te vzamem, te bom tepel, ker te ne ljubim, da veš. Takrat sem se motil, toda zdaj vem!«

»Tepi me!« je zaprosilo dekle. »Tepi me!

271 Jaz sem kakor obsedena. Tepi me in me

vzemi. Toda, pri Bogu samem, druge ne smeš! Jaz sem brez moči. Zdi se mi, da ne živim! Kakor da sem sredi ognjenih viharjev, sredi žarečih plamenov! Ali si videl nocoj solnčni zahod? Tako gorim jaz. Ne čutim zemlje, čutim samo kri, ki polje v žilah in bije v sencih, vidim samo ogenj, samo ogenj in smrt. Ne zavrzi me, da ne bom prekleta! Da me ljudje ne osramote! Usmili se me! Da, usmili se me, da ne obupam!«

Na hodnik je planila vesela godba; slišalo se je drsanje parov in veseli, napol pijani glas starega davkarja.

»Kaj bom s teboj?« se je nasmejal trpko. »Ne maram te, sama si slišala, da te ne maram!«

»Dragi moj!«

»Pojdi v salon!« jo je potisnil v stran.

»Glej, stara gospa prihaja!«

Dekle je obstalo kakor prikovano, on pa je naglo odšel.

»Ali ne plešete, Ilonka?« jo je sočutno vprašala gospa.

»Ne morem!« je dahnila deklica.

»Tudi jaz ne morem biti notri. Ta vesela muzika me boli v srce. Mene je nocoj nekaj obšlo, da nimam miru. Tisto o dušah mi je seglo v kosti. Ali je duša ali je ni. In če je, se lahko vrne. Mene pa je le poklicalo in reklo, da čez tri leta. Duša je neumrjoča in lahko pride nazaj ter Vam naznani smrt. Pojdite, gospodična noter in plešite. Mladi ste in veselite se!«

»Ne morem, gospa! Domov pojdem! Ah, gospa!« je zajčalo dekle. »Mene je tako strah pred smrtjo! In jaz vem, jaz ne bom umrla naravne smrti. Jaz bom še doživela ono skrivnost, jaz bom še doumela živo ono tajno znamenje. Četrta dimenzija! Vsak jo doživi, ki ne umrje naravne smrti, pravi sodnik. O, razumem! Duša se ne da vkleniti v prostor. Tik pred takšno smrtjo stopi pred telo ter vidi vse in razume vse. Samo za nekaj hipov, pa se pogovori s telesom. Ako umreš kot bolnik, je telo že brez moči in duša nima, s kom bi se pogovarjala.«

»Gospodična, Vam se blede, Vam se blede!«

»Ne, gospa! Zato se taka duša samomorilčeva lahko vrača,« je nevzdržno nadaljevalo dekle ter strmelo na topole, ki

so se zibali pod okni. Kakor duhovi so se zaganjali po drevoredu in mesečina jih je oblivala s srebro prelivajočimi žarki. »Da, duša samomorilčeva se lahko vrača, jaz govorim samo o tej. Rešila se je telesa pred smrtjo. Ko se je odločila za samomor, je izdala telo. Ali ste že kdaj stali na gori, na visoki planini! Prav nad prepadom! Samo za bilko, za vejico ste se še držali in vedeli, da se poženete v globočino, če se bilka ali vejica utrže. Samo vejica, samo bilka! In takrat ne čutite več telesa! Kakor da je že nekje v dolini pod vami. Da, vidite se, ako se nagnete, kako ležite okrvavljeni in razbiti. Kepa mesa med skalovjem! To je tako strašno, tako grozno! V grozi je tista skrivnost, groza je ono tajno znamenje. V grozi se duša loči od telesa ter gre svojo pot. Sodnik to dobro ve, on je bil vojak in to spoznanje je prinesel iz vojske. Stal je pred bajonetom. Morda je v tistem hipu še pomislil, da je en sam hip, pa je odbil. Pred njim me je groza! On je videl dušo, ki se vrača. On je videl sebe v smrtnih hipih!«

Njen glas je trepetal bolno, kakor da vzklika zaprt ptiček. Strmela je skozi šipo ter si tiščala sence.

»In še nekdo, gospa, še nekdo stoji izven svojega telesa,« je s strašnim spoznanjem in trpljenjem stisnila iz sebe, »še nekdo je izdan na milost in nemilost grozi in pogubi, gospa. To je dekle, ki ni več samo na sebi!« je kriknila. »Ena sama bilka še, in če se bilka utrže, jo požre obup!«

»Gospodična, Vi niste zdravi!« je s strahom iskala stara gospa njeno vročo glavo. »Oh, moj usmiljeni Bog, kako naj bi bil človek zdrav, razumem, razumem! Saj sem tudi jaz razburjena. Ti mili Bog! In kličem Boga, pa ne vem, ali je duša neumrjoča! Kako je tudi mene razburil nocojšnji pogovor. In da ne bi razburil! Tudi jaz trepetam po vsem životu. Ali se more duša vrniti ali ne? In Vi pravite, to je ono tajno znamenje. Kako vse razumete v tej svoji blaznosti! Saj bom tudi jaz zblaznela. Da, zblaznela! Toda ne razmišljajte o tem nocoj. In kakor je meni potrkalo na okno in reklo, da čez tri leta, tako je potrkalo tudi na Vaše srce. Vi ste jo videli, o, Vi ste tudi videli smrt. Še pol leta je meni obljubljen, še pol leta in potem pride!

Tri leta! In v teh dveh letih in pol sem osivela. Da, gospodična, pol leta! Recite, da, recite, gospodična, ali je tudi Vam odmerjeno! Koliko Vam je odmerjeno? Povejte, koliko?« je s strašno vročico stisnila dekličji obraz med dlani. »Ne veste, o ti mili Bog! To je groza, to je tista strašna tajna, to je vse ono, da, to je vse ono, čemur pravi sodnik četrta dimenzija. Kako Vi to dobro razumete, le da ne bi še smeli, ker ste še prerosni, ker ste še v pomladi!« Vsa iz sebe je potegnila blede dekličji obraz k sebi ter pritisnila svoje od solz orošeno lice na njeno.

»Kajne, gospa, kakor da strmite v temo. Tema je pred Vami kakor stena. Samo korak v ono temo, samo ta korak je tisto spoznanje v grozo. Čudno, te stene pred Vami ne ožari nobeno solnce. Tisoč takih lestencev tu bi bilo zaman, vse požre tema, tisoč upov in radosti, vse požre ona groza. Ničesar ne vidite, kakor zagrinjalo je pred Vami. In to spoznanje se rodi, ko izgubite oblast nad seboj, ko izgubite zavest, da ste sami tisti, ki ste. Takrat stopi duša izven Vas, stopi pred ono steno, tako da jo ima za hrbtom. O, ko bi človek mogel v tem hipu moliti! Toda ne moli! Ne spomni se niti enega vzdih. O, ko bi takrat... Gospa, gospa, kakor rojstvo je to, toda otrok zajoče, ko pride na svet, Vam pa usmiljeno nebo ne pošlje niti enega samega vzdih. Glejte, v topolih ječi vihar, ki ga nihče ne vidi, toda topoli imajo svoj glas sredi najhujše nevihte, Vam pa odreče usmiljeno nebo ob uri najstrašnejše groze, ko se prerajate v ono strašno temo, Vam odreče en sam bridkosti poln vzdih!«

»O, ti otrok moj, kako je to vse res! Kako je to vse tako blazno res!« je drgetala gospa. »Kaj naj rečem, kakor da je to vse tako blazno res!«

»Gospa,« je hitela deklica, zroča skozi šipo na ravan, »ali ste se že kdaj peljali skozi kočevske gozdove? Jaz sem se! Z njim! Z Malgajem! Naslonjena sem bila nanj, čisto plaho privita! Luč na vozu je osvetljevala konjem hrbte in temno gaz na levo in desno skozi smreke. Prav tako so šle smreke, kakor gredo nocoj topoli. Tiščala sem se k njemu in trepetala. Zdaj je na tej, zdaj na oni strani nehala temna stena in izpod ceste je strmela jama, polna

noči in groze, samo luč je švignila preko smrekovih vrhov. On je vriskal, jaz pa si nisem upala dihati. Tistikrat se me je bil polastil strah, takrat se je začelo vse trpljenje...« je zaihtela deklica ter zdrknila na kolena. »O, koliko trpljenja se nalije v eno samo človeško srce! Toda ko je polno, takrat se odpre groza, takrat, da, takrat...«

»Pustite, gospodična, pustite, te težke spomine!« se je otresla gospa! »Pojdiva nazaj k družbi, da nama bo obema laže, vsaj za kratek hip laže!«

Stara gospa je omahovaje šla pred njo po hodniku ter jo držala za roko kakor otroka.

»Pojdiva, da ne zblazniva, da ne zblazniva.«

III.

Stopili sta med plesalce. Starka je s trudnim korakom, z neizmernim spoznanjem v očeh drsala proti koncu dvorane. Kakor plaha senca je šla za njo Ilonka. Kot da tava skozi meglo, se ji je zdelo in toliko da ni omahnila na stol v kotu. Mimo nje so se vrteli pari. Ni se še dobro ovedela, je že kinkal pred njo davkar ter nekaj mencal. Starec je bil pijan, okoli ust je imel rumeno slino po viržinki; korak mu je spodletal. Iz kinkanja in kretenj je kakor skozi sanje spoznala, da bi rad plesal. Brez moči in volje mu je ponudila roko.

»Kakor zgolj duh, telesa pa ne!« je dejal pijano ter zaupljivo pomežiknil z očesom, ko sta se parkrat zasukala, ter je skoraj padel. »Gospodična, plešete kakor zgolj duh!«

Tistikrat se je stara gospa zgrozila, zapazivši, da je sama. Omahnila je sredi dvorane ter začela viti roke:

»Ne plešite, oh, ne plešite nocoj, ko je tako hudo pri srcu. Ali se ne bojite smrti!« Družba je za hip osupnila; ker pa je stopil k materi njen sin ter vnukinja, so se pari zavrteli naprej.

Toda gospa se je otresla, prijala za roko Malgaja, iztrgala Ilonko davkarju, ki se je opotekal mimo, ter postavila oba iz oči v oči.

»Gospod Malgaj, tu je Vaše mesto; skrbite, da ne bo gospodični dolgčas!«

Njen krik je pretresel dvorano. Zadnji klavirjevi zvoki so jeknili; smrtna tišina je zavladala v salonu, le tam daleč v kotu se je par deklet zahihitalo, ko je spoznalo položaj. Kot kreda bled je stal Malgaj pred Ilonko, ki je trepetala po vsem životu. Prijel jo je za roko ter stopil korak naprej, da se je otresel gospe.

»Čemu siliš za menoj!« je siknil skozi zobe, ko se je zavedel. »To je tvoje delo. Čemu ti bo škandal pred vsemi!«

»Ne, nisem kriva jaz!« mu je proseče vdano pogledala v oči. Smrtna bolečina je bila v njenem pogledu. »Nisem jaz, nisem jaz!«

»Oprostite, gospoda, dragi gostje!« je dejala starka, ki se je ovedela. »Oprostite, oprostite, jaz ne morem drugače, jaz ne morem drugače. Kdo se je že od Vas vozil po kočevskih gozdovih?« je planila zmedeno z besedo. »Ilonka, da, Ilonka! Ali ni tam takšna groza, kakor nocoj tu pri nas? Še kovača Jereba manjka, pa je groza polna. Kovača Jereba in one smrtno stene; o, kako je mene groza v dno srca!« je vzklikala sredi dvorane preplašena in zmedena kakor brez uma. »Kje je duša in smrt! Ali je že komu potrkalo na okno, o?« Gospod Blahna je držal svojo mater za roko ter ves preplašen miril: »Mama, kdo bi na to mislil, tak lep večer je nocoj in ne misli na to. Ali ne bi šla malo ven ali spat? In nikar ne misli nocoj na to! Oprostite, oprostite, ne dajte se motiti!« Klavir je molčal. Z nemo grozo so zrlí gostje prizor.

»Zmerom moraš misliti na smrt! Zmerom! Morda bo kdo še prej umrl, še pred menoj, še prej nego v šestih mesecih. Ali vedo topoli, tam zunaj topoli, kdaj trešči vanje, kdaj pride nevihta? Nihče ne ve!«

Njen glas je hreščeče odmeval v dvorani; razgrevala se je, prijemala se za glavo ter se v čudnem strahu majala na mestu. »Nihče ne razume! Samo Ilonka, samo Ilonka, prijateljica moja preljuba, me razume. Ona ve, kaj je groza, kaj je ono tajno znamenje! Pridi sem, pridi sem, deklica, da te blagoslovim! Da ti položim, prijateljica moja, roko na glavo za to težko pot, ki te še čaka. Tebe in gospoda sodnika! Oba blagoslavljam! In Ilonka moja, Ilonka moja, pozabi na ono steno in kočevske gozdove!«

»Hahaha!« se je izvilo učitelju Malgaju, ki se mu je v pijanosti zdelo vse tako smešno. Gostje so se prestrašeno ozrli vanj. Ilonki je s strašno bolestjo obvisel pogled na njegovem licu.

Starka je razžaljeno dvignila roko proti njemu: »Mislite na smrt! Da, mislite na smrt! Tudi Vam bo potrkala na okno!« In pristopila je k Ilonki, jo poljubila na čelo ter nato omahovaje odšla iz dvorane. Ilonki se je meglilo pred očmi. Kakor da gleda skozi čudno kopreno ter da se nje prav nič ne tiče, je slonela ob steni ter zrla brezizrazno predse.

Med družbo je zavladala strašna zadrega. Gospa glavarjeva je iskala svojo hčerko, da odide domov. Samo pijani davkar se je gugal sredi dvorane, tiščal v roki odrezek salame ter kimal Malgaju:

»He, le mislite na smrt, mladi gospod. Le mislite na smrt!«

Od hipa do hipa se je vihar zaganjal v visoke topole. V treh premih vrstah so se gnali proti širokemu dvorišču. Na to stran — proti zahodu — je zavijal pes, na ono stran — proti vzhodu — je planila bela senca.

Učiteljico Ilonko so našli drugo jutro mrtvo ob cesti.

Stara gospa tava brez uma po sobah ter prisluškuje neslišnemu trkanju v steni.

MOJA MATI.

SREČKO KOSOVEL.

I.

Od laži ne znam več govoriti.
V večeru sem s teboj
na vrtu; vrt dehti;
v najinih dušah ni strahu,
pokoje, pokoj...

Poletni zrak nad polji drhti,
a glej: ni ene besede — —
motrim tvoje poglede:
daleč, daleč si.

Od laži ne znam več govoriti,
sem na cestah brezpokojnih.
Kaj mi mar je rož opojnih?

274 K tebi, k tebi ne morem priti.